

ANKASAM Uluslararası İlişkiler Uzmanı Dr. Dođacan Bařaran ile Mülakat

1. İnan'da 1979 yılında İslam Devrimi gerçekleşmeseydi günümüzde İnan'ın uluslararası aktörler arasındaki konumu nasıl şekillenirdi?

İnan, Şah rejimi döneminde; yani İslam Devrimi öncesinde “Batı'nın ileri karakolu” olarak konumlanmış bir ülke idi. Söz konusu dönemde günümüze kıyasla Batı modernleşmesine uyum sağlamış bir İnan'dan bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte Şah rejiminin demokratik bir rejim olmadığı açıktır. Hatta Şah rejimi döneminde toprak reformu kapsamında hayata geçirilen “Ak Devrim” planının başarısız olduğu bilinmektedir. Bu başarısızlık İnan'ı toplumsal açıdan bir dönüşüme sürüklemiştir. Zira İnan halkı fakirleşmiş ve Ak Devrim sonrasında halkın refahını artırmaya yönelik politikalar hayata geçirilememiştir. Ancak söz konusu dönemde devrimin kaçınılmaz olduğu da bir gerçektir. Diğer yandan İslam Devrimi'ne Kum merkezli molla sınıfının öncülük etmesi dikkat çekicidir. Elbette bunda Ak Devrim'in molla sınıfının tasfiyesi hedefini taşıması belirleyici role sahiptir. Nitekim söz konusu süreçte sürgünde olan Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin öne çıkan isim olmuş ve olaylar İslam Devrimi'yle neticelenmiştir. Ayrıca 1979 yılında yaşanan protestolara sadece İslamcılar katılmamıştır. Bu anlamda İnan'da başta Tudeh, Mücahidin ve Fedayin olmak üzere farklı gruplar da mevcuttu. Özellikle sol görüşlü Tudeh, daha özgürlükçü bir devrime kapı aralayabilir veyahut geçiş dönemindeki prensiplere bağlı kalınarak daha farklı bir İnan inşa edilebilirdi. Lakin diğer gruplar, ulema sınıfı tarafından tasfiye edilmiştir.

Bu noktada “İnan'da İslam Devrimi yaşanmasaydı ne olurdu?” sorusundan ziyade; “İslamcılar devrimi çalmasaydı ne olurdu?” sorusuna yanıt aranmalıdır. Çünkü molla sınıfının diğer grupları tasfiye etmediği bir İnan, çok daha farklı bir İnan olabilirdi. Öyle ki uluslararası toplumun saygı duyduğu bir İnan inşa edilebilirdi. Buna elbette günümüzde Mahsa Amini protestolarıyla birlikte gündeme gelen kadın hakları konusu da dahildir. Neticede İnan'da Velayet-i Fakih sistemine dayanan ve molla sınıfından oluşan erkek egemen totaliter bir rejim inşa edildiği görülmektedir.

2. 2002 yılında ABD Başkanı George W. Bush'un İnan'ı “Axis of Evil” olarak nitelendirmesine yol açan kırılma noktaları nelerdir?

İslam Devrimi sonrasında İnan hükümeti dış politikasında gerçekçi ve faydacı hedeflerine ulaşabilmek amacıyla dini-ideolojik söylemlere başvurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, bu söylemlerde “Büyük Şeytan” olarak yaftalanmıştır. Çünkü Tahran yönetimi, anti-Amerikancı vurgular aracılığıyla diğer Müslüman topluluklar üzerinde nüfuz elde etmeye odaklanmıştır. Lakin İnan'ın 2002 yılında “Şer Ekseni” olarak adlandırılan devletler arasında sayılmasına yol açan farklı nedenler vardır. Öncelikle İnan'ın aslında Afganistan'ın işgalinden memnuniyet duyduğu ve hatta bu doğrultuda iş birliği yaptığı belirtilmelidir. Bu durumu bizzat İnan Eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ali Ekber Velayeti de dile getirmiştir. Benzer bir şekilde İnan, Irak'ın işgali vesilesiyle sekiz yıl boyunca savaştığı Saddam Hüseyin rejiminden kurtulmuştur. Tahran, kendi etkisi altındaki Şii gruplara işgale direnmeleri, bilakis yeni düzene hazırlanmaları yönünde telkinlerde bulunmuştur. Nitekim günümüzde Irak'ta İnan tarafından onaylanmayan bir hükümetin kurulması oldukça zordur. Lakin İnan'ın Şii-Pers yayılcılığı olarak nitelendirilebilecek politikalarının ABD'nin Körfez'deki müttefiklerini rahatsız ettiğini ve bu konuda Washington'a yönelik baskıların artırıldığını vurgulamak gerekmektedir.

Diğer bir kırılma noktası ise İnan'ın nükleer programının ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiki olan İsrail'i rahatsız etmesidir. Zira İnan'ın nükleer güç seviyesine ulaşması,

bölgesel bir aktörün kıtasal bir güce dönüşmesine yol açabilir. Bunun önlenmesi için İran'ın üzerindeki baskıyı artırmayı tercih eden bir ABD söz konusudur. Bu durumun “Şer Eksenini” nitelendirmesindeki payı büyüktür. Diğer taraftan Washington yönetiminin evanjelist düşünceler doğrultusunda hayata geçirdiği Büyük Ortadoğu Projesi göz önüne alındığında İran'a yönelik baskının, ABD'nin küresel emperyalist hedefleriyle ilişkili olduğu sonucuna varmak mümkündür.

3. ABD Başkanı George W. Bush'un İran'ı “Axis of Evil” olarak nitelendirmesi sonucunda dönemin başat güçlerinin İran'a karşı politikaları nasıl etkilenmiştir?

Aslında söz konusu dönemde Bush'un tutumuna rağmen Avrupalı devletlerin İran'a karşı açık bir düşmanlığı olmamıştır. Nitekim Kıta Avrupası'nın Irak'ın işgali konusunda da ABD'ye destek vermediği bilinmektedir. Burada daha ziyade Anglo-Sakson ittifakından; yani İngiltere'nin ABD'yle beraber konumlanmasından bahsedebiliriz. İran'a yönelik baskı esasen Barack Obama'nın birinci başkanlık döneminde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde İran'ın nükleer program meselesi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) taşınmış ve bu doğrultuda İran, ağır yaptırımlara maruz kalmıştır. Lakin Obama, ikinci döneminin sonunda P5+1 olarak da anılan Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı; yani nükleer anlaşmayı imzalayarak Tahran yönetiminin nükleer faaliyetlerin sınırlandırılması talebini kabul etmesi karşılığında yaptırıma ilişkin baskısına son vermiştir. Ancak Donald Trump döneminde ABD, İran'a yeniden yaptırım uygulamaya başlamıştır. Trump, İran'ın yalnızca nükleer programını değil aynı zamanda balistik füze programını da sınırlandıracak bir anlaşma arayışı içerisine girmiştir. Fakat bu konuya ilişkin bir anlaşma sağlanamamış olsa da mesele Obama dönemindeki gibi BMGK'ya taşınmamıştır.

Hâlihazırda Biden yönetimi, yaptırım politikasını sürdürmektedir. Taraflar arasında nükleer müzakereler yürütülse de bir anlaşma imzalanması pek mümkün görünmemektedir. Avrupa Birliği yaptırımlara katılmamakla birlikte ISTEEX isimli mekanizma üzerinden İran'la ticari faaliyetlerine devam etmektedir. Lakin bu mekanizmanın işlevselliği tartışmalıdır. Zira İran pazarına giren Avrupalı şirketler, genelde ABD'de daha büyük işler yapmaktadır. Bu nedenle yaptırımların hedefi olmamak için İran pazarından çekilmeyi tercih etmişlerdir. Yaptırımların İran'da yoksulluğu artırdığı aşikârdır. Mevcut protestoların sosyal boyutunun yanı sıra ekonomik boyutunun olduğu da unutulmamalıdır. Zaten Trump'ın yaptırım politikasının amacı, askeri müdahale yerine toplumsal dinamikleri harekete geçirerek İran'ı içeriden yıkmaktır.

4. Türk Dış Politikası perspektifinden değerlendirildiğinde İran Suriye çözümlemesinin önemli bir aktörü olarak dikkat çekmektedir. Bu minvalde ABD'nin rolü nedir?

Suriye İç Savaşı'nda İran, Pers-Şii yayılcılığı çerçevesinde kutsal yerlerin korunması savından hareketle milis gruplar aracılığıyla sahada önemli bir nüfuz elde etmiştir. İran esasen sorunun taraflarından biridir. Lakin ABD'nin Suriye'de ayrılıkçı terörist grupları ve özellikle de terör örgütü PYD'yi desteklemesi nihayetinde bölge dışı aktörlerin Orta Doğu'yu şekillendirmek istediği bir ortam yaratmıştır. Aktörler burada bölgesel güvenliğin sağlanması için bir güç dengesi yaratmak istemiştir. Türkiye, İran ve Rusya bölge devletlerinin toprak bütünlüklerinin korunması noktasında kuramsal düzeyde savunmacı realist perspektifle açıklanabilecek bir iş birliğine gitmiştir. Bu iş birliğinin en önemli başarısı 2017 yılının Eylül ayında Irak'ta düzenlenen sözde bağımsızlık referandumudur. Bu süreçte Türkiye İran arasındaki iş birliğinin bölgesel güvenlik açısından ortaya koyduğu başarılı durum, Suriye konusunda da Astana Süreci'nin önemini artırmıştır. Dolayısıyla Suriye'de krizin aşılmasında belli bir noktaya gelinememesinin temel sebebi; ABD'nin bölgeye yönelik revizyonist

politikalarını gerçekleştirmek maksadıyla terör örgütlerini desteklemesine karşılık Türkiye ve İran'ın Rusya'yla birlikte geliştirdiği diyalog merkezli Astana Süreci'dir.

5. Mahsa Amani olayları İran'da rejim değişikliğine yol açabilir mi? Sizce Mahsa Amani olayının bu denli ses getirmesinin sebepleri nelerdir?

Öncelikle İran'da bir eylem geleneği olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Zira bu ülkede 2009 ve 2017 yıllarında da büyük toplumsal hareketler yaşanmıştır. Buna Gunabadi Dervişlerinin eylemlerini ve hicap gösterilerini de dâhil etmek mümkündür. Fakat 2022 yılında patlak veren gösterileri diğer hadiselerden ayıran özellik, eylemlerin kısa sürede şiddetini yitirmemiş olmasıdır. Dahası İran, irşad devriyeleri konusunda geri adım attığını gösteren muğlak bir açıklama yapmıştır. Üstelik protestolara ülkenin tüm grupları iştirak etmiştir. Öyle ki mollalar içerisindeki bir kesim dahi ülkenin rejiminin değişmesi hususunda uluslararası gözlemcilerin yer alacağı bir referandum düzenlenmesi çağrısında bulunmuştur. Bunun çok ileri bir aşama olduğunun altını çizmek gerekir. Burada geçmiş eylemleri aşan bir durum söz konusudur.

Diğer yandan İran'da bir rejim değişikliği yaşanacağı yönündeki beklentilerin ülkenin gerçekliklerine uygun olmadığı kanaatindeyim. Rejim değişikliği, sisteme egemen olan güç merkezleri arasında yaşanacak bir krizin toplumsal harekete dâhil olmasıyla mümkün olabilir. Her ne kadar çatlak sesler çıksa da İran'da böyle bir durum söz konusu değildir. Açıkçası güç merkezlerine hâkim olan Devrim Rehberi Ayetullah Seyit Ali Hamaney hayatta olduğu sürece İran'da rejim değişikliği yaşanması pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Hamaney'in yaşı ve sağlık durumu dikkate alındığında ilerleyen yıllarda sistem içerisinde ciddi manada çatlak sesler yükselmesi muhtemeldir. Bu minvalde günümüzdeki protestolar aracılığıyla deneyimini artıran İran halkının çok daha farklı bir ülke inşa etmesi mümkündür.

Mevcut durumda İranlılar, ne istediklerinden emin olmasalar da ne istemediklerini biliyorlar. Çünkü Mahsa Amini'nin öldürülmesinin ardından başlayan ve yüz günü aşkın bir süredir devam eden protestolar, rejimin iç meşruiyetini yitirdiğini net bir şekilde gözler önüne sermiştir. İlerleyen yıllarda bir rejim değişikliği yaşanacaksa bu daha ziyade muhalif gruplar arasındaki parçalanmışlığın giderilmesiyle ilişkili olacaktır. Zira yekpare bir muhalefetten bahsetmek mümkün değildir. Üstelik olası bir rejim değişikliği halinde iktidara gelmesi muhtemel olan iki grup vardır. Bunlardan biri geçmişte terörle içli dışlı olan Halkın Mücahitleri Örgütü, diğeri ise Şahçılar'dır. Yani "Yeni İran" laik olabilir; fakat demokratik olacağına dair bir garanti yoktur. Belki de protestoların belli bir eşiği aşmasını engelleyen husus da bu tıkanmışlık durumudur. Bu noktada İranlı muhalif eylemcilerin daha farklı arayışlar içerisinde oldukları bilirse de söz konusu olayların hangi noktaya evrileceğini kestirmek oldukça güçtür.